

INTERDISCIPLINARNO OBRAZOVANJE ZA SAVREMENI GRAD

Miljana Zeković¹, Dragana Konstantinović²

^{1,2}Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

¹miljana_z@uns.ac.rs, ²konstan_d@uns.ac.rs

Kratak sadržaj: Sveprisutna je činjenica da savremeno urbano okruženje, u svom složenom i višestruko protivrečnom obliku, donosi i čak neguje duboki raskol između arhitektonskog obrazovanja, arhitektonske teorije i arhitektonske prakse sa jedne strane, i realne slike, razvoja i funkcionisanja grada sa druge. To pitanje je jedno od centralnih u aktuelnoj arhitektonskoj obrazovnoj debati i mnogi svetski univerziteti i škole arhitekture nastoje da ukažu na važnost ovog fundamentalnog neslaganja i ponude studijske programe kojima je moguće započeti proces pomirenja arhitekture kao discipline i grada kao njenog ključnog ishoda. Cilj ovog rada je plasman ideje o potrebi za kreiranjem interdisciplinarnog master programa u okviru studija Arhitekture na Fakultetu tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu, čija bi struktura direktno korelirala sa navedenom problematikom, a čiji bi ishod uticao na formiranje zdravog i osnaženog odnosa mladih profesionalaca i konkretnih pitanja grada u kojem žive. Kako bi novi program težište imao u preseku arhitekture, urbanizma, istorije i planiranja grada, politika koje grad formiraju i čine, socioloških i antropoloških studija i uticaja, ekonomskog razvoja, studija nivoa gradskih migracija i sličnog, jasno je da bi bio orijentisan ne samo ka inženjerima arhitekture, već i ka različitim profilima širokog spektra prethodnog obrazovanja. U skladu sa razvojem Fakulteta tehničkih nauka i težnjom ka otvaranju programa koji obrazovanje direktno usmeravaju ka potrebama savremenih industrija i samim tim – savremenog grada, program master akademskih studija „Arhitektura grada“ bi svojim multidisciplinarnim obrazovnim profilom upravo doprineo ovoj misiji. Obrazujući kadar na konkretnim pitanjima i problemima gradske sredine, programom je planirano povezivanje sa gradskim institucijama, gradskim stejkholderima i svim ostalim stranama zainteresovanim za razvoj grada.

Ključne reči: arhitektura grada; razvoj grada; istraživanje grada; obrazovanje arhitekata, interdisciplinarni program.

INTERDISCIPLINARY EDUCATION FOR THE CONTEMPORARY CITY

Abstract: The omnipresent fact is that the contemporary urban environment in its ever complex and contradictory form brings and even nourishes the deep schism among architectural education, architectural theory, and architectural practice on the one side, and the real image, development and functioning of the city on another side. This is one of the central problems in the current architectural education debate. Many universities and schools of architecture across the world strive to indicate the importance of this fundamental clash, hence offering study programmes that might begin the process of conciliation between architecture as a discipline and the city as its key outcome. The aim of this paper is placement of an idea about the need for creation of an interdisciplinary master programme within the Architecture studies at the Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad. The programme's structure would directly correlate with the aforesaid issue through creation of a healthy and powerful response of the young professionals towards the actual problems of the city they live in. Gravitating towards the section of architecture, urbanism, history and city planning, city politics, sociological and anthropological studies and influences, economic development, studies on city's migrations levels and similar, the clear orientation of the proposed programme would be not only towards the architectural engineers, but towards diverse profiles of different backgrounds and education. In accordance with the Faculty of Technical Sciences' development aspiration to create education programmes directed towards the contemporary industries' needs, and therefore the contemporary city's needs, the master academic programme "Architecture of the City" would, with its multidisciplinary educational profile, undoubtedly contribute to this mission. Learning on actual current issues and problems of the urban environment, students are planned to network with the city's institutions, city's main stakeholders and all other parties interested in the city's development.

Key words: city architecture; city development; city research; architectural education; interdisciplinary study programme.

1. POVOD ZA NOVI PROGRAM

Direktan povod za razmatranje predlaganja i uvođenja novog studijskog programa na nivou master akademskih studija bilo je prošlogodišnje iskustvo profesora i asistenata sa Departmana za arhitekturu i urbanizam i Departmana za građevinarstvo i geodeziju Fakulteta tehničkih nauka na angažovanju za izradu Strategije razvoja za objekat „Sportskog i poslovnog centra Vojvodina“ [1]. Izrada ovog strateški esencijalnog dokumenta, postavljena je kao uslov za kreiranje zdrave osnove za revitalizaciju Spensa – izuzetnog gradskog centra, višestruko vrednog za grad Novi Sad. Kao rezultat ovih napora objavljena je publikacija „Strategija razvoja objekta Spensa: Spens – natkriveni gradski centar“, koja je strukturalno pokrila pitanja iz svih oblasti delovanja i javnih interesnih sfera koje koreliraju sa postojanjem Spensa i zainteresovane su, na različite načine, za sudbinu ovog objekta. Rad na Strategiji

podrazumevao je, uz svakodnevne sastanke timova različitih inženjerskih disciplina sa Fakulteta tehničkih nauka, i kontinualnu komunikaciju sa upravom i tehničkom službom Spensa, sa gradskim institucijama zaduženim za ovaj objekat, sa nezavisnim konsultantima iz oblasti energetske efikasnosti, konsultantima iz oblasti očuvanja arhitektonskog nasleđa 20. veka, kao i sa institutima i institucijama, koje bi, nakon procesa namenskog reprogramiranja određenih prostora Spensa, u njemu pronašle svoj novi dom. Nakon sistematizacije uticajnih faktora, sastavljen je dokument Strategije i objavljen 2021. godine. Ova publikacija poslužila je kao osnova za pisanje projektnog zadatka za rekonstrukciju Spensa i ostaće neprikosnoveni dokument koji trasira pravac razvoja Spensa i utiče direktno na projektantske odluke koje će biti donesene, isključivo u skladu sa Strategijom, pri izradi idejnog projekta rekonstrukcije.

Slika 1. Strategija razvoja objekta Spensa: Spens – natkriveni gradski centar; naslovna strana strategije i impressum

Uvidom u rad javnih preduzeća na teritoriji grada Novog Sada, od kojih većina funkcioniše u gradskim objektima koji predstavljaju vredno arhitektonsko i kulturno nasleđe, zaključeno je da nijedna od ovih institucija nema krovni dokument tipa strategije razvoja, kojim bi zgrada/kompleks koji zauzimaju bili ne samo zaštićeni od rušenja i bilo koje vrste kompromitovanja fizičke strukture, već temeljno promišljeni u aktuelnim uslovima i u skladu sa misijom razvoja grada Novog Sada. Ovaj zaključak je bio direktan povod za predlog jednog novog multidisciplinarnog obrazovnog programa, koji bi se kontinuirano bavio tematikom razvoja grada Novog Sada i koji bi okupljao različite obrazovne profile zainteresovane za funkcionisanje grada, pod okrilje Fakulteta tehničkih nauka.

Kao odgovarajuća pozicija za implementaciju ove ideje, prepoznata je pozicija programa master akademskih studija u okviru studija arhitekture – logičnog i osnovnog izbora za pitanja građene sredine. Postojeći program master akademskih studija „Arhitektura“, sa šest studijskih grupa/modula realizacije, akreditovan u poslednjem akreditacionom ciklusu od 2020. godine, pripada polju tehničko-tehnoloških nauka, a priroda novog predloženog programa „Arhitektura grada“, multidisciplinarna u svojoj postavci, podrazumeva nešto drugačiju ciljnu grupu, široko orijentisanu ka spektru raznorodnih disciplina, koje u središte istraživanja postavljaju fenomen grada. Ovi programi bi među sobom bili u idealnoj relaciji, pružajući opseg obrazovanja za proširenu ukupnu ciljnu grupu, markirajući na ovaj način Departman za arhitekturu i urbanizam mestom obrazovanja za savremeni grad za ukupnu zainteresovanu akademsku populaciju. „Nesumnjiva neprilagođenost gradova revolucionarnim promenama u kretanju i radu i nespornost već formiranih urbanih oblika da odgovore jednoj dinamičnoj epohi pre svega neprilagođenosti fizičkih struktura da prate stalne društvene promene“ [2], kako je pisao profesor Ranko Radović ističući razumevanja fizičke strukture grada kao sinergije mnogih i različitih kontinuiteta, čini logičnom i neizbežnom opciju o razumevanju svih ovih kontinuiteta, različitih tipova i priroda, kroz sagledavanje mišljenja i ekspertiza svih onih disciplina koje ove kontinuitete stvaraju. Kako bismo „naše gradove spasili“ i „analizirali uzroke njihovih slabosti“, neophodno je da problematiku grada kao sistema izuzetnog stepena složenosti sagledamo iz svih uglova ključnih za upravljanje procesima razvojnih promena urbane sredine. S tim direktno u vezi bila bi i misija novog studijskog programa, koji bi pitanje razvoja grada obuhvatio iz svih relevantnih aspekata koji omogućuju njegov kontinuitet.

2. PARALELE I UZORI

U trenutnom fokusu univerziteta, zvaničnih škola arhitekture, ali i raznih arhitektonskih inicijativa širom sveta je upravo potreba za ponovnim ujedinjenjem arhitekture i urbanizma, disciplinarno udaljenih tokom XX veka. U borbi za svoje centralne pozicije, lideri u polju arhitektonskog obrazovanja kontinualno iznalaze sveže teme, čije rešavanje je neophodno i urgentno. Ključne u ovoj kategoriji su teme koje se odnose na rast i razvoj grada, na složenost života u gradu i na njegove nesagledive, neuhvatljive i često nepredvidive razvojne karakteristike. Studijski programi

postavljeni oko ovih tema pripadaju, po pravilu, nivoima viših stepena studiranja – master, specijalističkom i doktorskom nivou; većinom su interdisciplinarni, i sa težištem na ishodima u vidu visoko-obrazovanih profila, raznorodnih prethodnih kvalifikacija, osnaženih i potkovanih za rad u domenu razvoja i održivosti savremenih gradova. U naprednim sredinama je pristup postavljenoj problematici otvoreniji i profili edukovani na ovaj način, svojim specifičnim kvalifikacijama, lako pronađu mesto u sistemu, koji dalje, pojedinačno i timski razvijaju. U našoj sredini, logično bi bilo otvoriti program za sve učesnike u razvoju grada; uključiti u rad programa gradske institucije i nezavisne eksperte iz raznih razvojnih polja, ali i raditi na temama koje su od značaja za grad, te graditi poverenje i razumevanje u jednom isprva eksperimentalnom zajedničkom procesu, koji bi rezultirao jasnijom razvojnom slikom grada.

Po važnosti izuzetan za razumevanje vrednosti studijskog programa prethodno navedenih karakteristika jeste program *Grad-Arhitektura (City-Architecture)*, program doktorskih studija, razvijan na jednoj od najpoznatijih škola arhitekture na svetu – *Architectural Association School of Architecture* u Londonu, pod vođstvom prof. dr Piera Vitoria Aurelia, tokom poslednjih deset godina. Sa težištem na uvođenju nove i radikalne dinamike u disciplinu arhitekture, program je imao za cilj da potencira multidisciplinarnu vezu arhitekture sa korelirajućim oblastima, te da se direktno osvrne na pitanja koja karakterišu akcelerativnu genezu savremenog grada. Sa druge strane, ono što je program nosio kao formativnu ideju u svojoj strukturi, bila je potreba za uvođenjem jednog novog nivoa razumevanja u podeljena delovanja arhitektonskog obrazovanja, arhitektonske teorije i arhitektonske prakse. Ukazujući da „neosporno razmimoilaženje arhitekture i urbanizma fundamentalno onemogućava postavljanje koherentnog prostornog projekta“ [3], programom se podjednako težilo ponovnom uspostavljanju disciplinarnog dijaloga na svim relevantnim ravnama. Ovakvu vrstu neophodnog ujedinjenja program podržava mislju da bi se jedino na ovakav način disciplini arhitekture moglo ponovo pristupiti kao „korpusu znanja koji je intimno povezan sa samim razvojem grada“. To da je grad neophodno razumeti i shvatiti kao arhitekturu i to prvenstveno kao građenje [4], jeste sama osnova razumevanja arhitekture grada i ukazuje na to da je arhitektura shvaćena kao „izgradnja gradova u vremenu“ jedina logična okosnica razvoja grada, a da se hijerarhija relacija između arhitekture i razvoja grada uskomešala pod uticajem raznih faktora i da ju je potrebno ponovo uspostaviti, u novom kontekstu. Program *Grad-Arhitektura* upravo je arhitekturu dominantno postavio kao „tehniku“, kao društvenu praksu koja ima materijalne – fizičke ishode, i kroz ovu praksu je pokušao da analitički, sintetički i dubinski razume pitanja savremene urbane sredine. Tome da je program uspeo u svojoj ideji govori u prilog dvadesetak odbranih i pripremljenih za odbranu doktorskih teza, ali i formiranje nezavisne istraživačke grupe bivših učesnika u programu pod nazivom *Grad kao projekat (The City as Project)*, aktivne u međudisciplinarnom polju arhitekture, urbane istorije i politike. Postavljajući „integralni pristup“ u presek svih ovih polja kao jedini relevantan za pitanja razumevanja i razvoja grada, program definiše grad „ne kao jednostavno mnoštvo tokova i programa, već kao političku formu“ [5]. Važnost pozicioniranja političke i razvojne vizije u plan razvoja grada jeste od krucijalne važnosti za uspeh ovakvih napora, jer plan razvoja bez vizije, a čemu svedoči posebno u lokalnom kontekstu poslednjih decenija, nosi opasnost od urušavanja vrednih tekovina grada i nemogućnost trasiranja gradskog razvoja, održivog u svim svojim segmentima.

Strukturalno zanimljivi i prema misiji odgovarajući programi bili bi i aktuelni programi iste škole, master nivoa studija, sa izlaznim profilima MPhil (master filozofije iz oblasti), MArch (master arhitekture) i MA (master umetnosti iz oblasti). Među odabranima, posebno zanimljiv kao uzorni primer za razmatranje strukture novog programa je *Arhitektonski i urbani dizajn* koji se bavi gradovima projektivnog potencijala (*Architecture and Urban Design – Projective Cities*). Okarakterisan je kao program koji u fokusu ima sistematične analize, eksperimente u projektovanju, teorijske špekulacije i kritičko mišljenje i pisanje o savremenom gradu, sa posebnom vrednošću u „formalnim i neformalnim odnosima među subjektima, prostorima, strukturalnim i nestrukturalnim elementima, objektima i protokolima korišćenja i okupiranja (prostora)“ [6]. Uvođenjem fokusa na *urbanoj armaturi* – svim vrstama infrastrukturne i kontekstualne podrške nekom urbanom fenomenu, program ukazuje na vrednost političkog i društvenog iznad dizajnerskog i prosto formalističkog. U strukturi programa dominiraju problemski orijentisani studiji u kojima je akcentovan interdisciplinarni pristup i iznalaženje novih i unapređenje postojećih projektantskih metoda. Izuzetna tema razvoja savremenog grada jeste društvena ekologija i upravo ovu temu obavijaju moguće špekulacije u domenu budućnosti gradova i, tačnije, posedovanje potencijala za različite budućnosti jednog grada. Kako dalje? Kuda odavde? Kako zajedno? – pitanja su u centru pažnje arhitekata i teoretičara arhitekture širom sveta, a program *Arhitektura i urbanizam (Architecture and Urbanism)* upravo formira strukturu oko ovih tema i nudi moguće odgovore kroz eksperimentalne studije koji uvezuju materijalni i digitalni svet [7]. Kao suštinsku vrednost u strukturi ovog kursa, moguće je prepoznati formate tematskih radionica inkorporiranih u standardne studije, bez čega je nemoguće zamisliti naprednu nastavu iz projektovanja. Prevaziđeni modeli predavanja i vežbi nisu dovoljno adaptivni za istraživanje i doprinose neophodne za upravljanje brzim promenama i nadolazećim pitanjima razvoja savremenih gradova. Ukoliko se postavlja novi studijski program koji ima za cilj da dosledno i jednovremeno prati promene u razvoju grada, potrebno je da mu struktura bude dovoljno fleksibilna da omogući, sa jedne strane brzinu adaptacije novonastalim situacijama, a sa druge, da omogući neprikosnovenu realizaciju obrazovnih namera institucije koja program realizuje.

Praktično razumevanje mesta predloženih uglednih primera u formiranju strukture novog studijskog programa nalazi se u primeni procedure *know-how* u postavljanju obrazovnog sistemskog elementa, koji otvoreno i živo komunicira sa izazovima savremenog grada, a koji se, opet, ogledaju u primeni hibridnih modela u rešavanju

urbanističkih kriza; u prednaprežanju uloge kvaliteta arhitektonskih rešenja koja mogu da zainteresuju sve strane prisutne u donošenju razvojnih odluka vezanih za grad; u prepoznavanju arhitekture kao aktivnog agenta u pretpostavljanju potencijalnih budućnosti grada, kao i u neprikosnovenom značaju kreativnog mišljenja i interpretacija u razumevanju svih prethodno pomenutih faktora.

3. ODNOS KA POSTOJEĆIM PROGRAMIMA I MODELIMA REALIZACIJE NASTAVE

Prethodno je predočena naznaka odnosa novog predloženog studijskog programa „Arhitektura grada“, koji bi pripadao IMT oblasti i postojećih studijskih grupa u okviru master akademskih studija „Arhitektura“, koje su u TT oblasti. Uz pomenute, postoji i program „Planiranje i upravljanje regionalnim razvojem“, koji korelira sa novopredloženim programom u domenu specifičnih tema. Oba programa pripadaju IMT oblastima, s tim što bi se osnovna razlika među njima ogledala u tome što je postojeći program dominantno orijentisan ka urbanizmu i regionalnom razvoju, industrijskom inženjerstvu i inženjerskom menadžmentu (kroz strukturu predmeta koja obuhvata i odnos regionalnog razvoja ka strategijama Evropske unije, te strateško upravljanje i preduzetništvo), a novopredloženi program bi u fokusu imao promišljanje i ponovno uspostavljanje veze arhitekture i grada, kroz arhitekturu, urbanizam i niz disciplina iz DH polja, sa prioritetom na razvoju grada podržanim kroz interdisciplinarno bavljenje konkretnim i aktuelnim gradskim temama.

Uz radikalno preispitivanje pristupa i metodologija kojima raščlanjujemo problematiku savremenog grada i pripadajućih akutnih pitanja, novim programom biće ponuđeno i razmatranje novog hibridnog modela obrazovanja, kojim bi bili sjedinjeni ekstremi potpune fizičke i potpune digitalne prisutnosti u edukativnom procesu [8]. Na osnovu iskustva stečenog u prethodne dve godine potpune onlajn realizacije nastave, bilo bi moguće integrisati promišljen hibridni model u samu postavku novog studijskog programa, tako da studenti imaju najveći mogući benefit od unapređenog modela realizacije predmeta, a da ne ostanu uskraćeni za iskustvo „specifične kulture arhitektonskog studija“, esencijalnim za sticanje veštine rada u timu, po svim osnovima realizacije ovakvog rada.

4. ZAKLJUČAK

Višestruki i heterogeni pojavi oblici problema savremenih gradova, uz sve složenosti i kontradikcije koje ih određuju, zahtevaju polivalentne pristupe aktivnostima vezanim za obrazovne i upravljačke procese usmerene ka ovoj problematici. Fakultet tehničkih nauka kroz studijske programe master akademskih studija pokriva značajan segment navedenog diskursa, te se smatra logičnom bazom za njegovu dalju razradu. Kroz prepoznavanje novih pitanja i otvaranje novih programa, orijentisanih podjednako ka savremenim potrebama u domenu dominantnih i razvojnih industrija sa jedne, i razvojnih pitanja proisteklih iz kompletne i kompetentno postavljene vizije razvoja grada sa druge strane, generisaće se mnogostruke mogućnosti za zdrav i uspešan upliv u ove aktivnosti od strane visoko obrazovanog izlaznog kadra datih programa. Suočeni sa činjenicom da je u cilju održanja kontinuiteta razvoja jednog grada neophodno ponovo uspostaviti i ojačati veze između obrazovnih i upravljačkih institucija, ali i svih relevantnih strana koje polažu pravo na grad i imaju interes da se nađu u ovim razvojnim procesima, novim programima koji kombinuju discipline, kompetencije i realizovani su kroz osetljive hibridne modele egzekucije, jedino je moguće dovoljno se približiti ovom idealu. [*]

5. LITERATURA

- [1] Srđan Kolaković, Dragana Konstantinović, Miljana Zeković, Višnja Žugić, Maja Momirov, Slobodan Jović, Bojan Stojković, Igor Peško, Vladimir Mučenski, *Strategija razvoja objekta Spensa: Spens – natkriveni gradski centar*, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, 2021.
- [2] Ranko Radović, *Forma grada: osnove, teorija i praksa*, Orion Art, Beograd i Stylos, Novi Sad, 2003.
- [3] Internet stranica <http://thecityasaproject.org/city-architecture/>
- [4] Aldo Rosi, *Arhitektura grada*, Građevinska knjiga, Beograd, 2008.
- [5] Internet stranica <http://thecityasaproject.org/>
- [6] Internet stranica <https://www.aaschool.ac.uk/academicprogrammes/postgraduate/projective-cities>
- [7] Internet stranica <https://www.aaschool.ac.uk/academicprogrammes/postgraduate/architecture-and-urbanism>
- [8] Miljana Zeković, Violeta Stefanović, Dragana Konstantinović, *Izazov arhitektonskog projektovanja: iskustva i zaključci eksperimentalnog prelaska na potpuno onlajn realizaciju predmeta*, XXVII Skup Trendovi Razvoja – On-line nastava na univerzitetima, Kopaonik, 15-18.02.2021.
- [*] Rad je podržan kroz „Projekat unapređenja digitalnih izložbi (digitalne galerije) grafičkih radova studenata osnovnih i master akademskih studija na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka“, 2022.